

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ
НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З
ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ»**

Виконала:
здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Тетяна ЧОРІЙ

Науковий керівник: Юрій СЕРБАЛЮК,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Рецензент: Вадим ЛЕВИЦЬКИЙ
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії і спеціальних методик

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ.....	7
1.1. Порухення інтелектуального розвитку: класифікація, види та причини виникнення.....	7
1.2. Клініко-психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку з порушеннями розумового розвитку.....	19
1.3. Трудова діяльність, як виховний чинник формування особистості дошкільника з порушеннями розумового розвитку.....	24
1.4. Особливості формування навичок самообслуговування у дошкільників з порушеннями розумового розвитку.....	29
Висновки до розділу I.....	36
РОЗДІЛ II. ОПИС КОНСТАТУВАЛЬНОЇ І ФОРМУВАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	38
2.1. Діагностика стану сформованості навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку з порушеннями розумового розвитку.....	38
3.2. Методичні рекомендації щодо проведення корекційно-педагогічної роботи з формування навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку з порушеннями розумового розвитку.....	48
Висновки до розділу II.....	61
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Істотна роль у вирішенні корекційних, виховних і освітніх завдань спеціальної освіти належить трудовому вихованню. Залучена у трудовий процес, дитина змінює своє уявлення про себе та навколишній світ. Змінюється самооцінка, у процесі спілкування та оволодіння новими знаннями формується світогляд дитини.

Трудова діяльність дозволяє включати дітей у процеси, які позитивно впливають на весь організм дитини. Формуються необхідні навички особистої гігієни, звичка стежити за чистотою приміщення, що створює умови здорового життя. Включення у працю дозволяє також досягнути її краси, отримати задоволення від отриманих результатів.

Розгляд проблеми трудового виховання в умовах спеціального дитячого садка (групи) є актуальним, оскільки соціальна адаптація безпосередньо залежить від її спрямованості. А це є одним із основних завдань корекційно-розвивального навчання та виховання дітей з порушеннями розумового розвитку.

Завдання соціально-особистісного розвитку дитини з порушеннями інтелектуального розвитку можна здійснити лише у випадку, якщо для цього створюються необхідні умови. До цих завдань належить зокрема, формування необхідних навичок самообслуговування, вміння вирішувати конкретні трудові доручення, самостійно створювати вироби з різноманітних матеріалів.

У ході психофізичного розвитку накопичуються і змінюються стан та риси дитини в міру того, як відбувається засвоєння соціального досвіду. У процесі цілеспрямованої психосоціальної корекційної роботи розвиваються розумова, фізична, моральна саморегуляція, здатність організовувати діяльність, формуються навички соціально-трудової адаптації. Вся система психосоціальної роботи покликана реабілітувати та соціально адаптувати дитину з інтелектуальною недостатністю до реалій навколишнього світу, зробити її рівноправним та активним працівником, який зможе включитися у трудове та громадське життя і приносити користь суспільству.

Однією з найважливіших завдань корекційної освіти – є підвищення ефективності педагогічного впливу на дітей із порушеннями психофізичного розвитку, оптимальний розвиток потенційних можливостей їх пізнавальної діяльності, підготовка до самостійного життя і включення до соціального середовища.

Трудове виховання та навчання виходить на перший план у системі корекційної роботи з дітьми з порушеннями розумового розвитку. Основне завдання цього розділу роботи – створення мотивації до праці та вдосконалення трудових навичок, виховання необхідних установок поведінки, особистісних якостей. Практична діяльність у її найпростіших видах зрозуміла і доступна для дітей з порушеннями розумового розвитку. Тут все подано у наочному вигляді, що легко сприймається. Різноманітність видів праці забезпечує активну роботу аналізаторів. Великого значення у визначенні трудових можливостей дитини з порушеннями інтелектуального розвитку та профілю праці має її фізичний розвиток, розвиток загальної та дрібної моторики. Правильно організоване трудове навчання сприятливо впливає на фізичний розвиток, сприяючи корекції рухових недоліків.

Вказуючи на важливість вивчення та вдосконалення рухової сфери у дітей, які потребують спеціального корекційного навчання, Л.С. Виготський зазначав, що моторна сфера має багато можливостей для включення механізмів компенсації порушень сфери інтелектуальної.

Багато дослідників звертали увагу на необхідність і педагогічну значущість роботи з трудового виховання і розвитку навичок самообслуговування у дітей, це: І.Г. Песталоцці, Я.А. Коменський, М.М. Монтесорі, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко, М.Д. Ярмаченко, І.Д. Бех та ін. Щодо дітей з порушеннями розумового розвитку це: В.І. Бондар, В.М. Синьов, С.П. Миронова, К.М. Турчинська, О.А. Стребелева, О.П. Хохліна, О.С. Формальчук, Г.М. Мерсіянова, О.М. Ліговченко, В.Г. Петрова та ін.).

Мета дослідження: вивчити особливості формування навичок самообслуговування у дошкільників з порушеннями розумового розвитку, обґрунтувати напрями та умови корекційно-розвивальної роботи із формування навичок самообслуговування в них.

Об'єкт дослідження: процес самообслуговування у дошкільників із порушеннями розумового розвитку.

Предмет дослідження: корекційна педагогічна робота з формування навичок самообслуговування у старших дошкільників з порушеннями розумового розвитку.

Гіпотеза дослідження: сформовані в дітей дошкільного віку з порушеннями розумового розвитку навички самообслуговування потребують корекційно-педагогічної роботи з їх розвитку та виправлення.

Завдання дослідження:

1. Вивчити теоретичні засади формування навичок самообслуговування у дошкільників із порушеннями розумового розвитку.

2. Вивчити та описати виявлені особливості стану сформованості навичок самообслуговування у старших дошкільників із порушеннями розумового розвитку.

3. Обґрунтувати методичні рекомендації з формування навичок самообслуговування у дошкільників з порушеннями розумового розвитку.

4. Провести корекційно-педагогічну роботу з формування навичок самообслуговування у дошкільників із порушеннями розумового розвитку.

5. Сформулювати висновки проведеного дослідження.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення теоретичних положень з проблеми дослідження; педагогічне спостереження; аналіз документації; анкетування; кількісний та якісний аналіз отриманих даних; наукового узагальнення.

Елементи наукової новизни одержаних результатів: уточнено окремі сторони сутності поняття «навичка самообслуговування».

Практичне значення отриманих результатів: результати дослідження можуть бути використані вихователями закладів дошкільної освіти при формуванні навичок самообслуговування в дітей з порушеннями розумового розвитку дошкільного віку та батьками дітей вказаної нозології.

База дослідження: комунальний заклад Львівської обласної ради «Навчально-реабілітаційний центр І-ІІ ст. «Мрія» інтенсивної педагогічної корекції (дошкільне відділення).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

У спеціальних закладах дошкільної освіти завдання трудового виховання доповнюються низкою специфічних завдань, що обумовлені наявністю того чи іншого порушення. Логіка та послідовність виробничих операцій, необхідність у процесі виконання трудового завдання відтворити та застосувати на практиці раніше засвоєний навчальний матеріал спонукають дитину з порушеннями розумового розвитку осмислювати та усвідомлювати всі елементи навчально-виробничого процесу та сприяють корекції недоліків розвитку.

В експерименті прийняли участь 10 дітей старшого дошкільного віку (5р. 6 міс.- 6р. 7 міс.) з діагнозом: легкий ступінь порушення розумового розвитку (4 – дітей неускладнена форма, 2 – з переважанням збудження над гальмуванням, 2 з переважанням гальмування над збудженням, 2 – з порушеннями рухової сфери).

У загальному. Рухи дітей, пов'язані із самообслуговуванням, невпевнені, нечіткі, часто уповільнені або, навпаки, безладно метушливі, недостатньо цілеспрямовані. Сильно виражена неузгодженість рухів обох рук. У ряді випадків немає розуміння послідовності та логіки всіх дій, що входять у навичку. Страждає і характер кожної окремої дії, що входить до складу навички.

На прохання вимити руки з милом всі діти брали до рук мило, відкривали кран і, намочивши мило, терли ним долоні. Але 60% дітей не здійснювали навіть спроб намити зовнішню сторону рук. Потерши милом долоні, вони змивали мило тими ж рухами або просто підставивши руки під воду. Окремі діти намилили лише одну руку і, забувши про другу, змивали мило. Деякі діти довго грались водою, мильною піною. Декілька дітей, змиваючи мило, стискали руки в кулаки. По-справжньому намилили і зовнішні сторони, рук лише 20% дітей, при цьому колові рухи рук виконала лише 1 дитина (10%).

При витиранні рук рушником також виявлена відсутність у дітей необхідних уявлень про склад і послідовність рухів. Переважна більшість дітей

не тримала рушник, а, не знімаючи його з гачка, прикладали до нього руки: долоньями, кулачками, зовнішньою стороною рук. Через це у більшості дітей (70%) руки після миття виявлялись повністю або частково мокрими.

Ще більші труднощі відчувають діти, коли самостійно їдять ложкою. Зокрема, 60% дітей не використовують для їжі усієї площі ложки, а набирають їжу або її вузьким кінцем, самим початком ложки, або її широким краєм біля держачка. Лише 40% дітей використовували всю поверхню ложки. Найважче набирати рідку їжу, вона розливається. Більшість дітей допомагали собі набрати в ложку тверду їжу рукою, а дехто нахилився і злизував їжу прямо з тарілки. Недостатність просторової орієнтації виявлялась у тому, що діти не розраховували відстань від тарілки до рота, через що розливали їжу, їли дуже неохайно, низько нахилились над тарілкою.

Ще більші труднощі у просторовій орієнтації, моториці, плануванні дій було виявлено під час одягання та роздягання дітей. Більшість з них не розрізняли перед і зворотну сторони одягу, очікували допомоги дорослого, говорили: *«Одягни»*, *«Не вмію»*. При цьому важчим виявилось роздягання.

Зовсім не сформованим виявилось вміння контролювати свої дії і оцінювати якість їх виконання. Навіть після прохання оцінити себе, наприклад: *«Подивись, чи правильно ти одягнула ляльку?»*, *«Чи насухо в тебе витерті руки?»*, діти не оцінювали правильність виконання, а відразу ж відповідали: *«Так»*, *«Все правильно»*. На прохання порівняти *«Хто одягнувся найохайніше?»*, не оглядаючи інших дітей, викрикували *«Я!»*. Такі результати свідчать про відсутність навичок самоконтролю, критичності мислення, несформованість операцій аналізу і порівняння, самооцінки.

Згідно з програмою навчання самообслуговування відбувається на фронтальних заняттях, у процесі виконання режиму дня, під час прогулянок. Основною формою проведення цієї роботи є колективне заняття за провідної ролі педагога. У якості основних методів навчання дітей вихователі використовують показ дій, спільні дії, власні дії дітей, пояснення. Особлива увага формуванню навичок самообслуговування приділяється у перші два роки

навчання, у подальшому більшого значення набувають господарсько-побутова, ручна та праця у природі. У конспектах занять вихователі планують і корекційно-розвивальні цілі, проте вони переважно стосуються морального та естетичного виховання.

У процесі дослідження виявлено, що у процесі навчання самообслуговування дошкільників з порушеннями розумового розвитку у ЗДО існує багато проблем, зокрема: спеціального обстеження дітей з метою встановлення їх попереднього досвіду у набутті навичок самообслуговування не здійснюється, через що індивідуальний підхід у цьому аспекті є формальним; досить часто вихователі виконують роботу за дітей, не вміючи правильно їх стимулювати, що і надалі не викликає у дошкільників інтересу до трудової діяльності; педагогами не використовуються спеціальні засоби і прийоми корекції, внаслідок чого вихованці продовжують бути несамотійними, безпорадними у самообслуговуванні; цілеспрямована робота щодо подолання наявної у дітей схильності до опіки не проводиться, через що вони і надалі є залежними від дорослих; при організації трудової діяльності досить мало уваги приділяється корекції розумової діяльності дітей, всебічному розвитку; переважають колективні форми роботи, внаслідок чого у окремих дітей оволодіння навичками самообслуговування уповільнюється; окремі педагоги не розглядають знання, вміння і навички самобслуговуючої діяльності як передумову формування самотійності, планомірності та оволодіння трудовою діяльністю дітьми загалом, через що нехтують планомірністю і систематичністю цієї роботи.

Аналіз відповідей на питання анкети засвідчив, що вихователі не розуміють точної сутності порушення розумового розвитку, ототожнюють її з будь-яким відставанням у розвитку. Респонденти використовують однакові методи розвитку навичок самообслуговування для різних категорій дітей. Певні уявлення про дітей з порушеннями психофізичного розвитку вихователі накопичують у процесі самоосвіти. Водночас абсолютна більшість опитаних (80%) бажають одержати знання про психологічні особливості дітей з

порушеннями розумового розвитку і оволодіти методикою корекційно-виховної роботи з ними.

Формування та розвиток основних навичок та умінь ведеться за напрямками:

- моторика (розвиток відчуття власного тіла та нормалізація тактильної чутливості лежать в основі моторних навичок та розглядаються як умови розвитку пізнавальних та соціальних здібностей дитини). Діти з недорозвитком та несформованістю моторних навичок зазнають дефіциту зовнішніх подразників, який не здатні самотійно заповнити.

- сприймання (розвиток здатності дитини сприймати та інтегрувати подразники, збагачуючи власні знання, досвід та забезпечуючи тим самим свою захищеність).

- самообслуговування (навички самообслуговування мають велике значення для розвитку самостійності та незалежності дитини від ситуації).

- орієнтація у навколишньому світі (познайомити дитину з навколишнім світом та навчити здатності орієнтуватися у ньому, правильно сприймати людей, вміти розрізняти, впізнавати ситуації та предмети).

- соціальні відносини (допомогти дітям, використовуючи спеціальні педагогічні прийоми, встановити та підтримати контакти з оточуючими людьми, знаходити спільну мову з ними).

- трудова діяльність (спроба спонукати до трудової діяльності, розвинути та скоординувати основні рухові навички дитини та на їх основі виробити спеціальні трудові навички, навчити відкладати свої нагальні бажання і доводити розпочату справу до кінця).

Серед важливих виділяють такі елементи методики, як: адекватна постановка мети перед дітьми; поетапність пояснення і показу навички; повторюваність всіх операцій; схвалення навіть мінімальних позитивних результатів виконання дій; систематичність у вимогах; використання спеціальних дидактичних ігор; розгляд відповідних серій сюжетних малюнків;

індивідуальність допомоги; поступове скорочення безпосередньої участі педагога у самообслуговуючій діяльності

Рекомендована поетапність роботи: навчання спільних дій дорослих з дитиною та створення у дитини позитивного ставлення до певних дій; включення у спілкування дорослого та дитини жестів, особливо вказівного, який спрямовує увагу дитини на предмет; навчання наслідування – спочатку рухів, потім – дій з предметами; формування пошукових способів орієнтування; навчання дій за зразком; навчання діяти за словесною інструкцією.

Окремі методичні поради для вихователів щодо організації самообслуговуючої діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку:

1. Організація самообслуговування має носити діяльнісний характер. Формування та корекція самообслуговуючих навичок має відбуватись у процесі основних видів дитячої діяльності: ігрової, навчальної, трудової.

2. У самообслуговуванні має чітко прослідковуватись зв'язок між мотивом і результатом. Дитина має розуміти, що вона робить і навіщо.

3. Трудовим діям слід вчити поетапно; від простого до складного, з поступовим ускладненням змісту. Загальну мету необхідно конкретизувати.

4. Самообслуговуючі вміння мають бути доступними для дитини: відповідати її віку, ступеню розвитку інтелекту, попередньому досвіду, індивідуальним можливостям.

5. Необхідно створювати позитивний емоційний фон процесу самообслуговування, формувати позитивний досвід догляду за собою.

6. Навички самообслуговування слід формувати у тісному зв'язку з розвитком мислення. Корекційно-розвитковий вплив має спрямовуватись на розвиток основних розумових операцій. У заняття із самообслуговування необхідно включати дидактичні ігри та вправи на розвиток психічних процесів.

7. Як базу для самообслуговування необхідно розвивати сприймання, приділяти особливу увагу моторному розвитку. Організуйте ігри, ігрові вправи, практичні завдання на розвиток дрібної моторики, зорово-рухової і слухової координації, м'язової витривалості.

8. Щоб сформувати усвідомлене самообслуговування, необхідно тісно пов'язувати його із становленням у дитини мовленнєвого оформлення. У процесі трудової діяльності можна розвивати фіксуєчу, супроводжуючу, плануючу функції мовлення.

9. Робота з дітьми має бути інтенсивною: використовувати велику кількість вправ, завдань, повторень. Інструкції мають бути зрозумілі, чіткі, прості.

10. Навіть наполеглива робота одного вихователя не дає результату. Має бути системна робота і взаємозв'язок представників команди супроводу.

11. Щоб у формуванні навичок самообслуговування дитина досягла результатів, дії дорослих мають бути взірцем для наслідування.

12. Важливого значення набуває організація оточення і приміщення в закладі (приспосоване обладнання, постійний порядок речей тощо).

13. Сформовані навички самообслуговування є запорукою подальшого успішного навчання у школі, швидкого пристосування до нових умов життя.

14. Формування самообслуговування дитини складне і тривале, і в силу психофізіологічних порушень, має будуватися на основі індивідуального підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН – 1998. – 204 с.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти / Н. Бібік // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1-4.
3. Бондар В.І. Дидактика: [підруч. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
4. Брушлинський А.В. Мислення і прогнозування / А.В. Брушлинський. – К.: Думка, 1979. – 230 с.
5. Бугаєвич І.В. Праця як навчальний предмет / І.В. Бугаєвич. – К.: Радянська школа, 1990. – 48 с.
6. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 479 с.
7. Гончаренко С. Методологічні знання як виявлення фундаменталізації професійної підготовки вчителя / С. Гончаренко, В. Кушнір, Г. Кушнір // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 2-8.
8. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 117 с.
9. Дідух В. Історично перший досвід організації продуктивної праці учнів / В. Дідух // Трудова підготовка в закладах освіти. – 1999. – № 3. – С. 22-47.
10. Дульнев Г.М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с.
11. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика. – К.: Вища школа, 1985. – 328 с.
12. Єременко І.Г., Мерсіянова Г.М. Навчання учнів допоміжної школи користуватися знаннями й уміннями. – К.: Радянська школа, 1981. – 136 с.
13. Еременко И.Г. Познавательные возможности учащихся вспомогательной школы. – К.: Радянська школа, 1972. – 130 с.
14. Жерноклеєв І.В. Підготовка майбутніх учителів технологій у країнах

Північної Європи: [монографія] / І.В. Жерноклеєв. – К.: Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2012. – 275 с.

15. Забрамная С.Д. Отбор умственно отсталых детей в специальные учреждения. – М.: Просвещение, 1988. – 96 с.

16. Замский Х. С. История олигофренопедагогика. – М.: Педагогика, 1989. – 471 с.

17. Занков Л.В. Обучение и развитие. – М.: Педагогика, 1975. – 440 с.

18. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.І. Аномальна дитина в школі: Навчально-методичний посібник. – К.: УСДО, 1995. – 120 с.

19. Каган М.С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). – М.: Политиздат, 1994. – 328 с.

20. Кодлюк Я.П. Підручник для початкової школи: дидактико-методичний аспект: [навч.-метод. посіб.] / Я.П. Кодлюк. – Тернопіль, 2009. – 100 с.

21. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы. – К.: Радянська школа, 1978. – 87 с.

22. Кондрацька Л.А. Сучасна культуротворча підготовка майбутнього вчителя мистецтва: технологічні знахідки / Л.А. Кондрацька // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського. – Вип. 35. – Київ, 2004. – С. 62-75.

23. Козленко М.О. Физическое воспитание учащихся вспомогательной школы. – К.: Радянська школа. 1987. – 125 с.

24. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы. – К.: Радянська школа, 1998. – 87 с.

25. Корекційна спрямованість початкового навчання у спеціальній школі інтенсивної педагогічної корекції: Методичні рекомендації / Укл. Л.С. Вавіна. – К.: ІСДО, 1995. – 60 с.

26. Коррекционная роль обучения во вспомогательной школе / Под ред. Г.М. Дульнева. – М.: Педагогика, 1981. – 96 с.

27. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти,

роздуми, перспективи) / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.

28. Кузмінський А.І. Педагогіка: підручник / А.Т. Кузмінський, В.А. Омеляненко. – 2-е вид. – К.: Знання-Прес, 2004. – 297 с.

29. Лещенко М.П. Якість викладання – важливий компонент якості освітньої діяльності університету / М.П. Лещенко // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти. – К.: Гнозис, 2009. – С. 544-550.

30. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции. – Славянск: Предприниматель Маторин Б.И., 2012. – 386 с.

31. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповнене. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.

32. Максименко С.Д., Бондарь В.И., Бех И.Д. Психология формирования трудовых умений школьников: (Сравнительный анализ деятельности учащихся массовой и вспомогательной школ). – К.: Радянська школа, 1990. – 110 с.

33. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: Навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2005. – 164 с.

34. Мерсиянова Г.Н. Выполнение практических заданий учащимися вспомогательной школы. – К.: Радянська школа, 1995. – 81 с.

35. Методичні рекомендації про шляхи здійснення зв'язку між трудовим навчанням та вивченням загальноосвітніх предметів в допоміжній школі. / Під ред. Матвєєвої Л.М. – К.: РУМК, 1985. – 44 с.

36. Милерян Е.А. Психология формирования общетрудовых политехнических умений. – М.: Педагогика, 1973. – 299 с.

37. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. – 204 с.

38. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – 164 с.
39. Мирский С.Л. Методика профессионально-трудового обучения во вспомогательной школе. – М.: Просвещение, 1980. – 184 с.
40. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – Санкт-Петербург: Питер, 1999. – 416 с.
41. Рекомендації до планування і проведення уроків ручної праці в допоміжній школі /Під ред. Білевич Є.О. – К.: РУМК, 1985. – 70 с.
42. Рожнів Я.А. Методика трудового обучения с практикумом в учебных мастерских. – М.: Просвещение, – 2008. – 240 с.
43. Романенко О.В. Экспериментальное исследование умственной работоспособности учащихся вспомогательной школы //Дефектология. – 1990. – №1. – С. 21-28.
44. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. – М.: Просвещение, 1986. – 192 с.
45. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів пед. ф-ту / О.Я. Савченко. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
46. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва. – К.: Поліграфкнига, 2006. – 406 с.
47. Синев В.Н. Коррекционная направленность учебно-воспитательного процесса вспомогательной школы //Введение в историю олигофренопедагогики /Под ред. А.И. Капустина. – Донецк: Лебедь, 1986. – С. 10-20.
48. Синьов В.М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії. – К.: «МП Леся», 2010. – 779 с.
49. Скотинянський П.Г., Корнійчук О.Г., Білаш П.К. Методика трудового навчання в початкових класах. – К.: Радянська школа, 2002. – 224с.
50. Стадненко Н.М. Особенности мышления учащихся вспомогательной школы. – К.: Радянська школа, 1988. – 144 с.
51. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з

олігофренопсихології /За ред. Н.М. Стадненко. – Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 200 с.

52. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. Т.2. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – 461 с.

53. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2004. – 348 с.

54. Тарасун В.В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку. Монографія. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 392 с.

55. Тарасун В.В. Морфофункціональна готовність до шкільного навчання дітей з особливостями в розвитку. Монографія. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. – 299 с.

56. Трудове навчання : програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 1-4 класи // Початкова школа. – 2012. – № 4. – 54 с.

57. Турчинская К.М. Профориєнтація во вспомогательной школе. – К.: Радянська школа, 1976. – 176 с.

58. Формування самообслуговуючої діяльності у дітей-сиріт з вадами інтелекту: монографія / С.П. Миронова, О.С. Фурнальчук. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка: Кам'янець-Подільський, 2012. – 155 с.

59. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. – К.: Педагогічна думка, 2000. – 286 с.

60. Хохліна О.П. Мерсіянова Г.М. Програма з ручної праці для допоміжної школи. – К.: НДІ спеціальної педагогіки АПН України, 2005. – 68 с.

61. Шутяк В.Г. Методика трудового навчання в початкових класах / В.Г. Шутяк. – Рівне: РДГУ, 2001. – 382 с.